

A búza Petőfi Sándor korában, az 1820-40-es években

Dr. Matuz János

Gabonakutató Nonprofit Kft., Szeged

2022-ben és 2023-ban ünnepeljük Petőfi Sándor születésének 200. évfordulóját. Ez alkalomból számos írás fog megjeleni életéről, költészetéről, vele kapcsolatosan korának társadalmi, politikai, művelődési, kulturális és egyéb helyzetéről. Valószínű azonban, hogy a Petőfi emlékévként kapcsán az akkori mezőgazdaságnak az egyik legfontosabb terméke, a búza nemigen kerül említésre. 2022-ben a Kecskeméti tartott „Alföldi búza, kenyér, szőlő és bor” című rendezvény szervezői arra kértek, hogy ismertessem, milyen volt a búza Petőfi korában.

50 év búzanemesítési munka után érdekes feladat volt az 1820-40-es évek búzájáról beszélni. Abban biztos voltam, hogy Petőfi ismerhette a búzát, hiszen az Alföldön született, ott nőtt fel, ahogy „Szülőföldemen” című versében írja:

*„Itt születtem én ezen a tájon,
Az alföldi szép nagy rónaságon,”*

Felnőttként az országot barangolva sokat gyalogolt és láthatta az utak melletti búzatáblákat. Például az „Úti levelek Kerényi Frigyeshez” című művében a táj leírásában is megjelenik a gabona: *„Innen a Bodrogon erdős rónaság. Itt is, ott is egy-egy kis erdő, azok között termékeny földek magas sárga gabonáival... virító zöld mezők”* (1847). Költeményeiben kilencszer fordul elő a búza és háromszor a gabona szó. Néhány részlet e verseiből:

Az Alföld (részlet)

*„A tanyáknál szellők lágy ölében
Ringatózik a kalászos búza,
S a smaragdnap eleven színével
A környéket vígan koszorúzza.”*

Árvalányhaj a süvegem bokrétyája...
(részlet)

*„A kék virág tiszta búza között terem,
Mátkámnak is kék virág van a szemiben.”*

Érik a gabona...

*„Érik a gabona,
Melegek a napok,
Hétfőn virradóra
Aratásba kapok.
Érik szerelmem is,
Mert forró a szívem;
Légy te aratója,
Édes egyetlenem!”*

Kereszt

*„Kereszt jutalma a fáradságoknak,
Mindenfelé keresztet osztogatnak.
Aranykeresztet tűznek a fejedelmek
Jobbágyaik mellére; a földművesnek
Ostot a természet búzakeresztet...
Fakereszt illet, megváltók, titeket”*

Elvennélek én, csak adnának...
(részlet)

*„Miért nem termettem búzának!
Aratás van, most levágnának;
Nem kellene soká szenvednem
Ebben a keserves életben.”*

Petőfi verseiben a búza, vagy a búzatábla a szépség, a hasznosság jelzője, pozitív jelentéssel. Abban a korban sokkal fontosabb növényeknek tartották a gabonaféléket, mint ma. Gyakran „életnek” nevezték őket, Balásházy János (1838) könyvében a gabonafélék fejze-
te így kezdődik: *„Fű levelű élet plánták’ osztályába tartoznak azok, melyeknek leveleik keskenyek, mint a’ füvéké; s ide tartoznak a’ búza, ros, tenkely, árpa és a’ zab.* (Akkoriban a növényeket a szak-
könyvek plántáknak nevezték, a „növény” szó a nyelvújítás után terjedt el.)

De milyen volt valójában az akkori búza? Ez alapvetően attól függött, hogy hol, hogyan és melyik fajtáját termesztették. Átnézve a korszak meghatározó szakirodalmait, Petőfi idejében – mai kifejezéssel élve – csak „bio” búzater-

mesztés létezett, de nem a mai technológiával. Akkor még nem létezett sem traktor, sem cséplőgép, sem kombájn. Abban az időben még egymás mellett élt a feudalizmusban általánosan használt kétnyomásos és háromnyomásos földművelési rendszer. A kétnyomásos rendszerben évente váltva vetették be a megművelt föld felét gabonával, a másik részét pihentették és leggyakrabban legelőnek használták. Így a trágyázást is megoldották. Ez a kétnyomásos művelési rendszer főleg a hegyvidéki, peremterületi természetésre volt jellemző.

A legfejlettebb területeken (Alföld, Dunántúl) alkalmazott háromnyomásos művelésnél a földet harmadolták: egy része pihent, másik részén ősszel, a harmadikon tavasszal vetett gabona, vagy zöldség termett. Egy mondás szerint egy harmadrész adja a kenyeret egyharmad a levest. Az 1800-as évek közepén (1855) a háromnyomásos feketeugaros, vagyis vetetlen ugar van túlsúlyban, míg a kétnyomásos már kisebbségbe került. Az ugart nagyon sokan bevetik, vagy legalábbis bevetnék, de azt „a legtöbb helyen gátolja az ugar legeltetési közhasználata.”

A nagyobb birtokokon a váltógazdálkodás is feltűnedezett. Ennek alapelve, hogy az egymás után következő növények előkészítői legyenek a másiknak. A vetésforgó esetén a földet 4 részre osztják, de nincs ugar, minden évben mást vetnek ugyanarra a helyre („forgatják a vetést”). Így nem merül ki annyira a talaj. A leggyakoribb termények: 1. kapásnövények (pl. cukorrépa vagy kukorica), 2. árpa, 3. vöröshere, 4. őszi gabona (búza). Ezt a vetésforgót nevezik Norfolkli négyesnek.

Petőfi idejében a búzát az Alföldön főleg a háromnyomásos, fekete ugaros rendszerben termesztették. Balásházy (1838) szerint a búza: *„Legjobban sze-*

Debreceni faeke

Vidács féle favázás vaseke

1. kép Az 1820-40 években az Alföldön használt leggyakoribb ekék
(Magyar Néprajz 1979 nyomán)

reti a , pihent földet, s a' néhány évekig hevert, s később feltört ugarban, valamint a' lóhere, s bükköny tallókban is legjobb terméseket szokott adni, s lisztje is nagyobb erejű; de természetben a' búzát, kívált, ha a' föld jó erőben van, kapált vetemények után is, például tengeri, bab, s a. t. után. Az igen teljes erejű földben egy szántásban is jól terem, de kiéltebb földön két és legtöbbször három szántásban vettetik. „A szántást annyiszor kell tenni, míg a' föld eléggé meg nem porhanyósodik. A' sűrű föld gyakorta többi szántást kíván, mint a' ritka. Az őszi vetések alá rendszerint háromszor, a' tavasziak alá egyszer, kétszer szoktak szántani”.

A bevetendő területet ökor-, vagy lóvontatott faekével vagy favázás vasekével szántották fel (1. kép).

Az őszi búza vetéséről azt írja:

A' vetés ideje September elejétől addig tart késő ősszel, míg a' föld be nem fagy. A' korábbi, s közép idej vetések jobbak szoktak lenni, mint a' későiek. Egy holdba két po'sonyi mérő mag vettetik. Ez a vetőmag mennyiség ma megfelel 162 kg/ha vetőmagnak (2 po'sonyi mérő/hold = $2 \times 62,08 \text{ liter} = 2 \times 46,56 \text{ kg} = 93,1 \text{ kg/hold}$).

A tavaszi búza vetésekor javaslata a következő:

A' tavasz búza hasonló jó földet kíván, mint az őszi. Rendszerint egy szántásba vettetik; de a' két szántásúban termékenyebb, főleg soványabb földben. Ezt úgy gyakorolhatni legcélszerűbben, ha a' földnek késő ősszel adatik meg az első szántás. Vettetik Mártiustól kezdve Májusig; a' korábbi vetésekhez jobban bízhatni, de ha a' tavasz eleje száraz, s később esősödik meg az idő, a' későbbi vetések jobbak.

Akkoriban nem voltak gabonavetőgé-

pek, általános volt, hogy kézzel szórták a vetőmagot zsákból vagy abroszból a szántás tetejére. A magtakarás boronával vagy fogassal történt.

A nagyobb termések érdekében vetések kezelésére a következő munkákat ajánlja: 1) az őszi vetések tavasszal megboronálása, 2) a' buján növő élet plántáknak megkaszálása, 3) lágy tél idején a' meg nem fagyott föld felett lévő hónak öszvegázoltatása.

Mivel akkoriban gyomirtó szerek nem léteztek, a gyomok ritkítására tavasszal a vetéseket megboronálták, később az aratásig többször is foglalkoztak az acat, a konkoly, a pipacs és egyéb gyomok irtásával.

Az így termesztett búzatáblában a leggondosabb gyomlálás esetén is voltak gyomok, és sajnos a levél- és kalászbetegségek (főleg a rozsdák és az üszög), a madarak, valamint a mezei rágcslók a termést jelentősen csökkenthették.

Ezért volt úgy, hogy a termés általában csak 4-6-szorosa volt az elvetett mag mennyiségének. A 2. kép egy „bio” búzatáblán készült, ami kicsit hasonlít a Petőfi versében megírt búzára.

Az aratást az Alföldön kaszával, másutt gyakran sarlóval végezték, ezt követte a kévék kötése, majd összerakása keresztekbe. Aratás után a gabonát (kévéket) szekerekkel elszállították a cséplőhelyre – szérűre vagy csűrökbe, csapadékosabb vidékeken fedett helyre, csűrökbe, pajtába –, ahol asztagba, vagy kazalba rakták és ott csépeltek. A kicsépelte gabonát meg kellett tisztítani a pelyvától, a szalma és kalászdaraboktól. Ezt szeleléssel oldották meg, szelelőlapátok vagy rosták használatával. Minderről Balásházy így ír:

„Az aratás a' különféle - vidékek' éghajlatjaihoz képest jókorább vagy később történik. Honunknak legdélibb tájékain Junius' végén kezdetik, hidegebb részein Augusztusban, és tart Septemberben is. Az aratást vagy is helyesebben az élet takarást legjobb akkor tenni, midőn az élet magvai, sengések, s még egy kevésbé lágyak, akkor kevesebb mag hull el, s a' sengés élet lisztjéből jobb kenyér sül; de a' vetni való magot jól meg kell érleltetni. Történik pedig az élet takarás vagy salólóval, melyet aratásnak nevezünk, vagy kaszával. Az elsővel tisztább, jobb rendű a' munka, az utóbbikkal többet lehet dolgozni, s noha nem olly csinosan gyűjthet-

A KISKUNSÁG

.....
Tenger szántóföldek
Terjednek szerteszét, rajtok áldott búza,
Lefele hajlanak, kalászaikat a
Nehéz mag lehúzza.
A zöld búza között
Piros pipacsok és kék virágok nyílnak,
.....

2. kép Egy bio búzatábla, aratás előtt Kiszomboron

3. kép Tiszatárjani őszi búza tájfajta

(Forrás: dr. Horváth Lajos, NÖDIK, Tápiószéle, Génbank)

ni fel az életet, mint a' sallóval vágottat, de több mag nem hull el általa, mint az aratással, így amazt kisebb, ezt nagyobb terjedtségű gazdaságoknál ajánlhatni. A' learatott vagy kaszált élet, vagy kévékbe köttetik, s keresztekbe rakatik, vagy vontatókba kötetlen, s a' mezőről a szérűs kertbe hordatik, hol vagy kazlakba, asztagokba rakatik, vagy fedeles a' végre készült épületbe, melyet csűrnek neveznek. Hol pedig helyben van a' major, a' vontatókba rakott élet láncszal körülkerítettve alól, s kötéllal is általkötetvén, az igavonó marhák által egyenesen a' szérűkre vontatik.

Érdekes, hogy akkoriban csak a sarlóval történő betakarítást nevezték aratásnak, és a kaszálást nem tartották olyan jónak, mint a sarlózást. Ennek ellenére a kaszálás az Alföldön rohamosan terjedt. A kévékötés, a keresztekbe rakás, a szérűre hordás és a kazlakba rakás még az 1950-1960-as évekre is jellemző volt, mindaddig, amíg a kombájnos aratás általános nem lett.

A learatott gabonát az Alföldön általában a szérűre szállították, amely egy simára döngölt vagy pelyvás agyaggal beterített, elsimított, keményre szárított kerek tér volt, ahol a gabonát cséphadaróval cséplették ki, vagy állatokkal nyomtatták. Balásházy ezt így ismerteti:

Az élet magvak a' szalmától elválasztatnak, vagy amaz isméretes fa szerszám

a' csép által, mely munkát cséplésnek neveznek, vagy pedig marhákkal való gázlatással. A' cséplés lassabban történik: de utánna alkalmasabb a szalma fedélre, a' nyomtatás hirtelenebben eszközli a' mag' tisztálását, de a nyomtató lovak a' legszigorúbb felvigyázás mellett is sok magot elpocsékolnak, a' cséplést tehát gyalog erő bőségében czélszerűbbnek tarthatni."

"A' cséplést és nyomtatást követi a' szórás, mely vagy szellős időben szórólapátokkal történik, vagy szelelő gépekkel, millyeneket tartani a' gazdának

nemcsak azért szükséges, hogy csendes időben is lehet általa a' magot tisztálni."

"A' kitisztált életmagvak azután vagy vermekben, vagy magtárakban tartatnak el."

E cséplési és tárolási módnak az alkalmazása csak az 1860-as évek után kezdett csökkenni a gyakorlatban, mikor megjelentek a nagyobb gazdaságokban a gőzgéppel, kisebb gazdaságokban a kézzel hajtott cséplőgépek.

Arról is szólnak az akkori szakkönyvek (Nagyváthy 1821, Balásházy 1838), hogy milyen fajtákat termesztettek: ezek mai kifejezéssel tájfajták voltak. Így például Balásházy János könyvében azt írja:

"A' búzának két fő fajtája van, ú. m. az őszi és tavasz-búza, melyekről tehát értekezni is külön kellek. Az őszi búzának több fajtái vannak, nevezetesebbek ezek közt a' szakállas búza, mellynek kalászából szűrös szakállak állanak ki, és a' kopasz fejű, vagyis tar búza. Mind egyiknek, kivált az elsőnek vannak több alfajtái, melyekből azt természete a' gazda, mellyik a vidéken legtermőbb, s a' meghonosított jó fajtát más híressel: de még azon földön nem próbálttal fel ne cserélje, s valamint mindenben, úgy ebben is csak sikerült próbatételek után tegyen változást." A termesztendő fajta kiválasztására vonatkozó tanácsa ma is helytálló.

Ezek a fajták hasonlóak lehetnek a génbankokban jelenleg is található régi

4. kép A GK génbankjának régi tönke típusai közül kettő

magyar tájfajtákhoz, mint például a 3. képen látható Tiszatarjáni tájfajtához.

Az akkoriban termesztett tavaszi búzát így ismerteti:

A tavasz búza hasonló jó földet kíván, mint az őszi. Nevezetesebb fajtái a' forgó búza, melly egyszer őszi, utánna tavaszinak vettetik fel váltva, s ennek van szakállas és kopasz fejű alfajtája; továbbá a' tönkö fejű, mellyet őszi, használni nem lehet: s a' nápolyi és siciliai tavasz-búzá, mellyek közül az első termékenyebb. Ezek még nincsenek hazánkban elterjedve. A „forgó” búzát, ma járó búzának hívjuk. A „tönkö” fejű (kalászu) búzák a mai szemlélet szerint a tönke sorozatba tartozó fajok (pl.: *Triticum dicoccum*, *T. durum*, *T. polonicum*, *T. turgidum*) lehetnek. Hasonlóak lehetnek a génbankokban található régi tönke fajtákhoz (4-5. kép).

A tönkölybúzákat szintén természetesen hazánkban, róla ezt közli:

„A tenkelyről. (Triticum spelta) A' tenkely a' búzának alfajtája, s abban különbözik amattól, hogy szemei tokosak, s minnelötte liszté öretnének a' malmokban, tokjaiktól megszabadíttatnak, kitisztíttatnak. A' tenkely soványabb földdel is meglegszik, mint a' búza. Van őszi és tavaszi fajtája, amaz a' földek minéműségéhez képpent egy, két, három szántásba vettetik September elején kezdve késő őszi, a' tavaszi pedig egy két szántásba Martiustól Májusig: Egy holdban két po'sonyi mérő magot szoktak vetni.” Ez hektáronként kb. 91 kg vetőmagot jelent. A régi tönkölybúzákat még jobban hasonlítanak a maiakra (6. kép), mivel a tönkölyök nemesítése nem volt olyan intenzív, mint a közönséges malmi búzáé. Napjainkban is főleg bio búzaként termesztik. Nagyon magasszárúak (100-150 cm), jól bokrosodnak, cséplés után a szemeken a toklász rajta marad, ezért őrlés előtt hántolni kell őket.

Az 1845-ben és 1865-ben is megjelent „Gazdasági Kis Tükör a falusi ifjúság számára” című könyv az eddig említett búzafajokon kívül még az akkor (*Triticum monococcum*) termesztését is ismerteti: „Az akkor a tönkölynek egy alfaja, kalászos füzérén szeme egyenkint áll, sovány talajú, zordon vidékek növénye; hol azonban elég bő terméssel jutal-

maz. Sok helyen a zabot pótolja. Mivelése s használata a tönkölyéhez hasonló.”

A mai rendszertan szerint az akkor nem alfaja a tönkölynek, hanem egy teljesen más búzafaj, amelynek csak 14 kromoszómája van, míg a tönkölynek 42. Alakort napjainkban már nagyon kevesen termesztnek, elsősorban bio búzának. E fajra jellemző a hosszú és vékony szalma, kalásza is vékony és szálkás (7. kép). A szeme apró és a toklászba zárt. őrlés előtt ezt is hántolni szükséges.

Mivel a búzát, illetve lisztjét főleg kenyér készítésére használták, ez meghatározta a fajtaválasztást is. Ahogy Nagyváthy János 1831-ben megjelent „Magyar házi gazdaasszony” című könyvében is olvasható:

„1. Szakasz A kenyér sütésről.

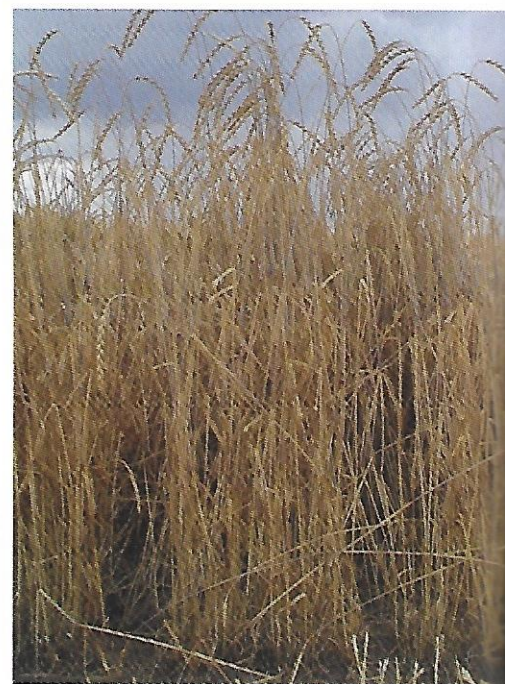
1. A kenyérnek való búza megválasztásában és elkészítésében.
2. A' jó őrlésben, s következképpen a' jó lisztben.
3. A, kovásznak jóságában.
4. A, dagasztásban, jó vízben; megsósában.
5. A, szakasztásban.
6. A, kementzének jóságában, és jó fűtésében.”

A felsoroltak közül a búza a legfontosabb. Amint írja:

„Mentől jobban megvan a' búza választva: annál jobb lesz az abból készítettő kenyér is: és ha ezt nem választhatja meg a' Gazdaasszony: akármi híres sütő legyen is; kenyere hibás lesz. Erre a' dologra a' kinek módja van benne: ezeket jegyezze meg:

1. A, gyep, köves, agyagos, és magas helyen termett búza mindenkor atzélóssabb (a'mint szokás mondani) és a' lisztje sikeresebb, mint a' lapaj és trágyázott földben termett. Az alföldi őszi, és tavasz-búza; úgy szinte a' Bánáti búza legjobb, és legnehezebb.

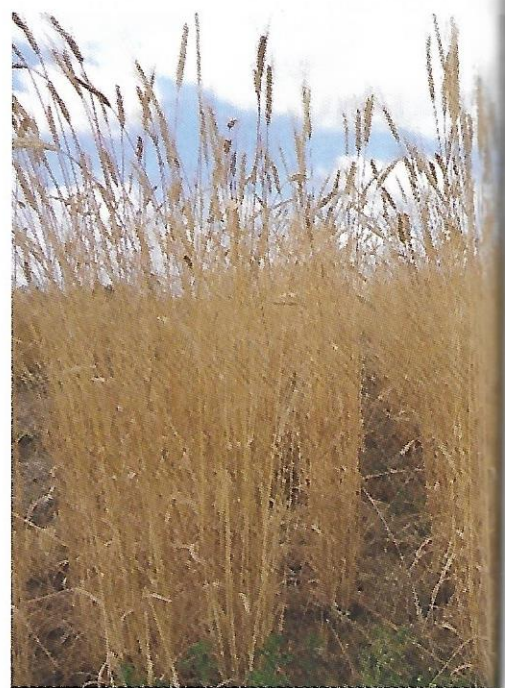
2. Ha zsenegés korában van a' búza learatva: a' szeme annak pirosabb, fényesebb, és lisztje sikeresebb, mint a' halavány, és igen elérett búzáé. Ezt nem csak Hazánkban, hanem más Országokban is, jelesen Francia Országban, folyvást tapasztalták, és ezért a' Francziák az élelemnek való búzát azonnal letakarítják,

6. kép Tönköly (*Triticum spelta*) növényei érésben

mihelyt a' szeme nem tejes, hanem tészassá vagyón válva.

3. A, piros szín mellett az is megkívánatik, hogy az gömbölyeg, apró, vékony héjú, és olyan tömött szemű legyen, hogy az harapás közben egyszerre ketté pattanjék, s el ne lapuljon. Nehézsége egy ilyen Pozsonyi köbölnek 80-90 fontot szokott nyomni.

7. kép Alakor búza (*Triticum monococcum*) növényei aratás előtt

Amint olvasható, a mai közhiedelemmel ellentétben az ősi tájfajták sütőipari minősége akkoriban is sokféle lehetett, és voltak kenyérsütésre alkalmatlanok is, akárcsak ma. Azonban tapasztalatok alapján tudták, hogy a minőséget befolyásolja a talaj típusa, tápanyagtartalma, a termőtáj, az aratás ideje. Akkor még nem voltak minőségvizsgálati módszerek, elsősorban a szem színe, keménysége és 1 pozsonyi köbölnyi búza súlya alapján következtettek a minőségre. A 80-90 font 1 pozsonyi köbölnyi búza mai mértékkel számítva 71-80 kg/hektoliter tömegnek felelt meg.

E 19. század első feléből származó, viszonylag terjedelmes szakszövegek idézéséből láthatjuk, hogy egyrészt milyen nagy különbség volt az akkori és a mai szakszó használatban, és másrészt milyen nagy különbség volt a ma is könnyen olvasható és érthető Petőfi írások nyelvezete és az akkori szakírók közlésmódja (pl.: szenvedő igeragozás, nyelvújítás előtti kifejezések stb.) között.

A Petőfi korában termesztett tájfajták ma már nincsenek meg. De a génbankokban őrzött tájfajták, mint pl. a Kompolti 20, a Látrányi 1, a Nagykunsági 34, a Tiszatarjáni és Zemplénagárdi (8. kép) nagyon hasonlóak lehetnek az akkoriakhoz.

Ezekre a búzákra nagyon hasonlítottak az 1900-as évek első harmadában megjelent, nemesített fajták pl. a Székács és a Bánkúti búzák (9. kép).

A Petőfi korában termesztett búzák a mai agrotechnika (műtrágyázás, sűrűbb vetés) és gyengébb, hosszabb szalmájuk miatt gyakran megdőlnek, gépi aratásuk nehézkes. Koruk szerény tápanyagszintjének, kézi aratásának, cséplésének azonban megfelelőek voltak és akkor még a szalmatermés is nagy érték volt.

Hazánkban egészen az 1930-as évekig előfordult a tájfajták termesztése, amint az 1. ábrán látható, hogy az úgynevezett ősi magyar búzák hozama 1931-ben rendkívül ingadozó volt 3,5-28,5 mázsa között volt a hektáronkénti átlagtermés.

Hol tartunk most? A 2. ábra az elmúlt 150 év búzatermés átlagait mutatja. Amint látható, a tájfajták termesztése idején (1870-1919) az átlagtermések

8. kép Zemplénagárdi őszibúza tájfajta

(Forrás: dr. Horváth Lajos, NÖDIK, Tápiószele, Génbank)

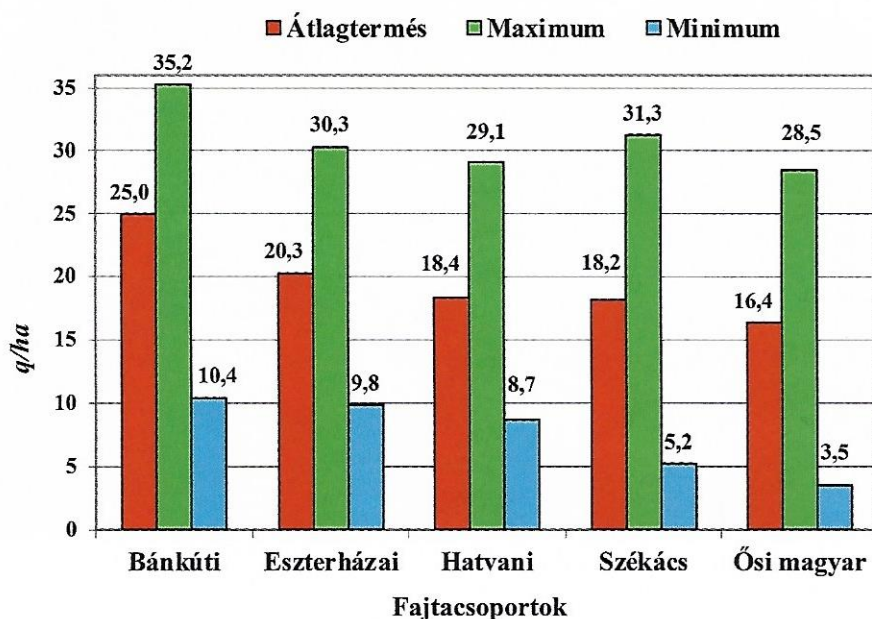

9. kép Bánkúti 1201 őszi búza

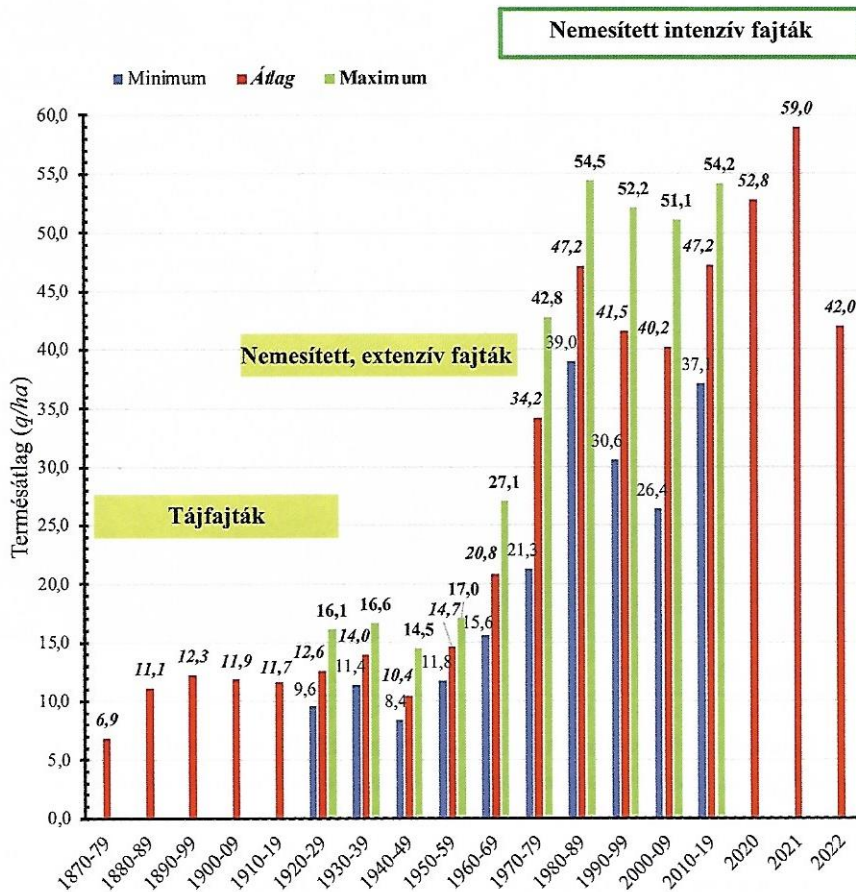
6 és 12 mázsa között voltak hektáronként. A régi, extenzív típusú nemesített fajták elterjedése után (1920-1969) a tízéves átlagok 10 és 20 mázsa között alakultak. A rövid szárú, az úgynevezett intenzív búzák elterjedése után az utóbbi 50 évben a 10 éves átlagok is gyakran meghaladták a hektáronkénti 40 mázsát. Látható, hogy napjainkban már nem ritka az 50 q (5 tonna) körüli hektáronkénti országos átlag, számos gazdaság egyes éveken eléri üzemi szinten a 60-90 q/ha átlagot.

Az utóbbi 50 év átlagainak növekedése a következő főbb okokra vezethető vissza:

1. Nemesítési okok (szem/szalma arányának megváltozása: a 30:70-ről 50:50-re, betegség elleni rezisztencia, megdőlés ellenállóság, télállóság javulása stb.).
2. A föld jobb gépi művelése, tápanyag-ellátása, gépesített vetés, aratás stb.
3. Növényvédelem: gyomirtás, betegségek, kártevők elleni védelem.

1. ábra Bánkúti búzák eredményei 1930-ban, több száz gazdaság alapján
(Hankóczy 1931 nyomán)

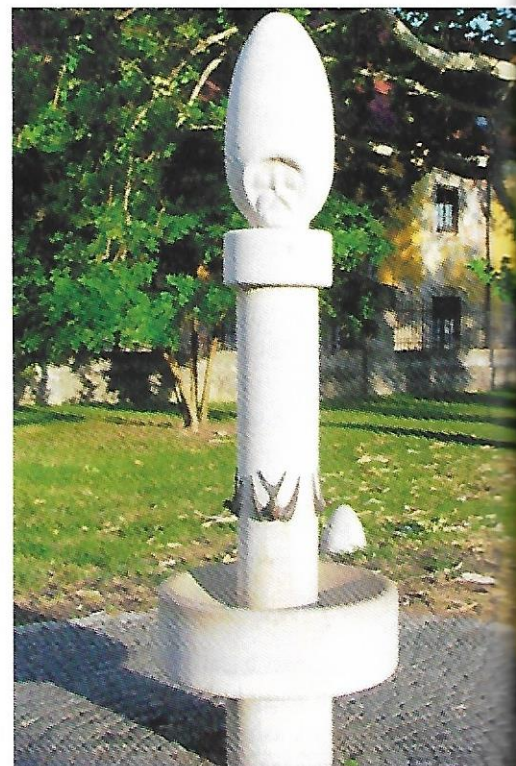

2. ábra A búza termésátlaga (q/ha) 1870-2022 között

Befejezésül még egy Petőfi „búzás” vers, amely Kecskeméttel is kapcsolatos:

Hírös város az Alföldön Kecskemét...
Tisza-Duna közti tájbeszéd szerint

„Hírös város az aafödön Kecskemét,
Ott születtem, annak öszöm könyerét.
A búzáját magyar embör vetötte,
Kakastéjje szép mönyecske sütötte.”

10. kép Búza Apó szobra Szegeden – népünk hite szerint minden búzaszem magán viseli Jézus Krisztus képét

De mi is a versben említett kakastej, ami Petőfi „Az apostol” című versében is előfordul: „Várj holnapig, holnap kapsz kenyert, Kakastejjel süttött fehér cipőt.”? A magyar nyelv értelmező szótára szerint: *Kakastejjel sütt: a) (népies, tréfás) valami olyan elképzelt, különleges anyaggal süttött, ami a vele készült kenyérnek, kalácsnak csodálatosan jó ízt ad.*

Elődeink szinte vallásos tisztelettel beszéltek a búzáról, amelyet gyakran életnek is neveztek. Úgy vélték, hogy minden egyes búzaszem magán viseli Jézus Krisztus képét. Erre emlékeztet a szegedi alsóvárosi templom melletti Búza Apó szobra (10. kép).

A mai embernek is meg kell becsülnie a búzát, mert élelmiszereinknek, táplálkozásunknak egyik legfontosabb alapanyaga. A búza termésének mennyisége és minősége a gazdaság számos területét befolyásolja (növénytermesztés, malomipar, sütő- és térszitaipar, export stb.).

A felhasznált szakirodalmi források a szerzőnél érhetők el.